

Agnieszka Kisztelińska-Węgrzyńska

**PARTNER NA TRUDNY CZAS.
OBRAZ AUSTRII W ŚWIETLE MATERIAŁÓW
MINISTERSTWA SPRAW ZAGRANICZNYCH
POLSKIEJ RZECZPOSPOLITEJ LUDOWEJ
Z LAT 1980–1983**

Dotychczasowe studia nad działalnością dyplomacji polskiej w okresie 1945–1989 znalazły odzwierciedlenie w kilku pracach ukazujących dzieje Polski, lecz jak zauważył Andrzej Paczkowski w publikacji *Historia dyplomacji polskiej*, badania nad tym zagadnieniem zostały dopiero rozpoczęte¹. Olbrzymia ilość materiałów źródłowych i konieczność ich wnikliwej selekcji nasuwa wiele problemów badawczych. Oficjalne dokumenty rządowe prezentują wątki stosunków międzynarodowych z określonej perspektywy. Celem niniejszego artykułu jest ukazanie polskiej recepcji działalności kanclerza Bruno Kreisky'ego przeprowadzonej przez Departament IV Ministerstwa Spraw Zagranicznych (MSZ) zajmujący się krajami Europy Zachodniej, w krytycznym dla Polski momencie historycznym. Ma on stanowić wątek wpisujący się w dotychczasowe badania charakteryzujące całokształt relacji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL) z Zachodem, co zostało już częściowo przedstawione chociażby przez Andrzeja Paczkowskiego czy Andrzeja Skrzypka w cytowanej wcześniej pracy zbiorowej czy w pracach z zakre-

¹ A. Paczkowski, *Dyplomacja polska czasów kryzysu (1980–1989)*, w: W. Michowicz, W. Materski (red.), *Historia dyplomacji polskiej*, t. 6, Instytut Historii PAN, Warszawa 2010, s. 821–825.

su polskiej dyplomacji². W poniższej analizie chodzi głównie o polskie oceny ukazujące Austrię jako partnera sprzyjającego sprawom polskim na arenie międzynarodowej, a przy tym o wkład osobistej dyplomacji kanclerza Bruno Kreisky'ego w rozwój stosunków handlowych z PRL. Chciałabym postawić tezę, iż Austria była tym państwem zachodnim, które zabiegało o odnowienie poprawnych relacji i jako jedno z pierwszych odnowiło stosunki dyplomatyczne z PRL po ich zamrożeniu w grudniu 1981 roku³. Materiały brane pod uwagę w poniższej analizie nie zostały dotychczas opublikowane.

W latach 1981–1983 trwała w polskim MSZ intensywne prace na rzecz przełamania izolacji politycznej. Nieufne stanowisko wobec polskich władz cechowało oprócz państw Zachodu także grono sojuszników z „bratnich krajów”, według Andrzeja Paczkowskiego przełamywanie tej rezerwy wobec Polski datuje się na drugą połowę 1983 roku⁴, jeśli zaś chodzi o państwa zachodnie na przełom 1984/1985 roku⁵. Ze źródeł archiwalnych wynika, iż Wiedeń poszukiwał dróg współpracy z PRL już w połowie 1982 roku. Obawiano się, że zamrożenie relacji gospodarczych doprowadzi do zapaści ekonomicznej Polski i uniemożliwi całkowicie spłatę zaciągniętych długów. Dyplomacja austriacka pracowała nad własnym stanowiskiem wobec Polski i posiadała od-

² A. Skrzypek, *Dyplomacja polska między Wschodem a Zachodem (1976–1981)*, w: *Historia dyplomacji...*, s. 731–821.

³ Spis oficjalnych wizyt państwowych opublikowanych w: K. Szczepanik, A. Herman-Łukasik, B. Janicka (red.), *Stosunki dyplomatyczne Polski. Informator*, t. I: *Europa 1918–2006*, Wydawnictwo Askon, Warszawa 2007, s. 26. Austria była czwartym państwem zachodnim, z jakim odnowiono zamrożone po grudniu 1981 roku relacje. Pierwszym była Grecja 22 października 1984 (wizyta w Polsce premiera Andreasa Papandreu), kilka dni później przybył do Warszawy minister spraw zagranicznych Finlandii – Paavo Vaynynen, w grudniu 1984 odbyła się wizyta premiera Włoch Gulia Anndreottiego, a w marcu wizyta byłego szefa austriackiego MSZ – Erwina Lanca przybyłego na zaproszenie Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych (PISM). Pominięto w tym zestawieniu wizytę Jana Pawła II w czerwcu 1983, przygotowywaną przez przedstawicieli Watykanu od marca 1983 roku, ze względu na jej charakter i znaczenie polityczne.

⁴ K. Szczepanik, A. Herman-Łukasik, B. Janicka (red.), *Stosunki dyplomatyczne...*, s. 93. Pomijając wizyty przedstawicieli ZSRR, pierwsza oficjalna wizyta przedstawicieli państw wschodnich miała miejsce w kwietniu 1982 roku. Przybył wówczas do Warszawy szef resortu spraw zagranicznych Petyr Mladenow. W tym samym miesiącu generał Wojciech Jaruzelski pojechał z oficjalną wizytą na Węgry, zaś w grudniu 1982 minister spraw zagranicznych Stefan Olszewski udał się do Pragi.

⁵ A. Paczkowski, *Dyplomacja polska czasów kryzysu...*, s. 822.

mienne chociażby od amerykańskiego nastawienie do tego obszaru. Dla Polski ważne zaś było w tym czasie przywrócenie dotychczasowych poprawnych stosunków z wybranymi państwami, bez konieczności ustępstw politycznych czy drastycznych strat gospodarczych. Podczas analizy materiałów archiwalnych, dotyczących IV Departamentu MSZ, wyłania się obraz Austrii jako państwa sprzyjającego Polsce⁶. W świetle napływających do Warszawy raportów dostrzegamy istotne problemy naddunajskiej republiki, ostrożnie reagującej na poczynania polskiego reżimu. Uwarunkowania wzajemnych stosunków w tym okresie były skomplikowane, lecz na ich całokształt w pierwszej kolejności miały wpływ pozytywny bilans stosunków bilateralnych lat siedemdziesiątych i potrzeba współpracy gospodarczej. Przyjęte cezury wiążą się z przygotowaniem do wprowadzenia stanu wojennego i jego zakończeniem (1980–1983).

Międzynarodowe warunki kształtowania stosunków polsko-austriackich w okresie kryzysu zostały częściowo opisane w publikacjach Andrzeja Paczkowskiego. Zwrócono w nich uwagę na trudności badawcze związane z ustaleniem strategii działania w polityce zagranicznej władz wyłonionych latem 1980 roku. Warto powtórzyć za polskim badaczem, iż dzieje polityki zagranicznej PRL w okresie lat osiemdziesiątych jeszcze czekają na wnikliwe studia, natomiast systematycznie pojawiające się nowe materiały źródłowe, zwłaszcza archiwalne, zachęcają do przyjrzenia się tym kwestiom z nowej perspektywy⁷. W latach 1980–1981 wytworzyły się nowe warunki geopolityczne do rozwoju stosunków dwustronnych. Amerykańska reakcja na wojnę w Afganistanie zmusiła

⁶ W tym czasie Departament IV zajmujący się sprawami Europy Zachodniej podzielony był na trzy wydziały: Środkowoeuropejski, Francusko-Iberyjski i Brytyjsko-Skandynawski, w późniejszym okresie powołano również wydział do spraw ogólnych. Kierownictwo Departamentu IV przejął na polecenie Józefa Czyrka w 1981 roku Eugeniusz Noworyta, były ambasador w Madrycie. We wspomnieniach opublikowanych po latach dyrektor relacjonuje pokrótce prace w MSZ, charakteryzując stosunki PRL z państwami zachodnimi. Wiele uwagi poświęcił jednak w tym fragmencie sprawom osobistym i rodzinnym. E. Noworyta, *Polityka i dyplomacja – wspomnienia ambasadora*, Społeczna Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Zarządzania, Łódź 2008, s. 117–135.

⁷ A. Paczkowski, *Boisko wielkich mocarstw: Polska 1980–1989. Widok od wewnątrz*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2002, t. 2, nr 3, s. 165–211; idem, *Wojna polsko-jaruzelska: stan wojenny w Polsce 13 XII 1981–22 VII 1983*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2006, s. 11–20.

państwa zachodnie do przyłączenia się do sankcji gospodarczych i politycznych wobec ZSRR. Austria zareagowała na wieść o nich ostrożnie, akcentując odmienne od zachodniego podejście do współpracy z państwami komunistycznymi. Dawało to politykom polskim nadzieję na „ulgowe” potraktowanie ich spraw⁸.

Bilans relacji polsko-austriackich z lat siedemdziesiątych był oceniany przez polski MSZ pozytywnie⁹. Wymieniano w tym czasie nie tylko wagę i liczbę układów, głównie o treści handlowej, lecz również częste kontakty najwyższych urzędników państwowych i prace komisji mieszanych. Wskazywano Austrię jako stałego partnera handlowego, niezmiennie utrzymującego wysoką pozycję w gronie państw zachodnich. Podkreślano także wagę wspólnych inwestycji gospodarczych na rynkach trzecich. Dalekosiężne plany musiały ulec zawieszeniu. Ostatnim pozytywnym akcentem w polsko-austriackich stosunkach dyplomatycznych przed kryzysem politycznym w Polsce była wizyta Prezesa Rady Ministrów, Edwarda Babiucha, w Wiedniu w dniach 25–26 czerwca 1980 roku. Rozmawiano podczas tego spotkania o nowych kredytach dla Polski i dostawach polskich surowców. Spotkanie przebiegało w „bardzo przyjaznej i otwartej atmosferze”. Kanclerz podzielił się z polskim premierem swoimi wątpliwościami na temat problemów międzynarodowych. Szczegółowo omówiono pomoc dla krajów rozwijających się w ramach tzw. planu Kreisky’ego (plan Marshalla dla państw Trzeciego Świata). Nie komentowano sytuacji politycznej w Polsce¹⁰.

Obszerny dokument prezentujący Austrię jako państwo neutralne sprzyjające Polsce przygotowano na użytek wyjazdu premiera Edwarda Babiucha do Wiednia¹¹. Wyłania się z niego obraz Austrii neutralnej, do-

⁸ Kanclerz Kreisky wielokrotnie akcentował w swych wypowiedziach odmienne od amerykańskiego podejście do relacji z Europą Środkowo-Wschodnią. Zaznaczał, iż nie należy stosować zasady kolektywnej odpowiedzialności i starał się utrzymywać wymianę gospodarczą na dotychczasowym poziomie, co było, jak podkreślał, w naturalnym interesie Austrii.

⁹ A. Kisztelińska-Węgrzyńska, *Traktaty polsko-austriackie w latach 1956–1989. Wybór umów dwustronnych*, Wydawnictwo Printpap, Łódź 2011, s. 209–223.

¹⁰ Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych Dep. IV Austria, z. 46/84, w. 2, Informacja o wynikach wizyty Prezesa Rady Ministrów Towarzysza Edwarda Babiucha w Austrii z 27 VI 1980 r. (dalej: AMSZ, D.IV Austria).

¹¹ AMSZ, D.IV Austria, z. 43/84, w. 5, Austria, notatka informacyjna o jej polityce wewnętrznej, zagranicznej i stosunkach polsko-austriackich.

statniej i od lat skutecznie rządzonej przez socjaldemokratów na czele z kanclerzem Bruno Kreisky'm. Wielokrotnie podkreślono rolę i pozycję kanclerza. Na pierwszy plan wysuwał się jego autorytet, poparcie wśród elity politycznej i skuteczne reformy. Wśród najważniejszych reform przeprowadzonych w końcu lat siedemdziesiątych wymieniono walkę z bezrobociem. Pozytywnie oceniono również współpracę rządu ze związkami zawodowymi. Według polskich dyplomatów sukces Kreisky'ego opierał się na unikaniu „lewicowych eksperymentów”, czyli działań prospołecznych, których sens mogłaby podważyć i w przyszłości wykorzystać opozycja. Wskazano również na słabość polityczną oponentów kanclerza, jako potencjalnych przeciwników mogących zagrozić socjaldemokratom w przyszłości wymieniano Aloiss Mocka¹².

Wyliczając walory gospodarcze, podkreślono w dokumencie szybki rozwój gospodarczy republiki. Zdaniem polskich polityków sukces gospodarczy zawdzięczała Austria elastycznym reformom, dzięki którym kryzys energetyczny widoczny w innych krajach zachodnich nie spowodował tak dużego spadku produkcji jak w RFN czy Francji. Dzięki temu dochód *per capita* rósł stale do roku 1979 i stawiał Austrię w gronie dziesięciu najbogatszych państw w Europie.

Oceniając politykę zagraniczną, zwrócono uwagę na otwarcie Austrii na problemy międzynarodowe i „nieszablonowe” rozwiązania. Z jednej strony komentowano takie podejście jako konsekwentną realizację zasady neutralności, z drugiej chęć współpracy gospodarczej z państwami spoza Wspólnego Rynku. Zaznaczono, iż Kreisky jako główny architekt polityki zagranicznej posiadał ambicję stworzenia z Wiednia ośrodka spotkań i kooperacji. Kanclerz cytował przemówienia Leonida Breżniewa, wizytował stolice państw komunistycznych i kontynuował z nimi współpracę pomimo wojny w Afganistanie. Podobne opinie na temat austriackiego polityka odnajdujemy w dokumentach innych „bratnich krajów” opublikowanych w zbiorze pod redakcją Łukasza Kamińskiego¹³.

¹² Przedstawiciel ÖVP (Österreichische Volkspartei – Austriacka Partia Ludowa) kandydat na stanowisko ministra spraw zagranicznych z ramienia partii opozycyjnej podczas wyborów w 1983 roku.

¹³ W informacji z 21 sierpnia 1980 roku przygotowanej w Pradze na użytek MSW czytamy, iż „Kreisky uważa, że obecne wydarzenia w Polsce są równie ważne jak wydarzenia z roku 1956 na Węgrzech i w 1968 roku w Czechosłowacji”. L. Kamiński (red.),

Wśród istotnych priorytetów w polityce zagranicznej Austrii wymieniono działania pozaeuropejskie i konsolidację sił socjaldemokratycznych w krajach rozwijających się, a także włączanie się w proces odprężeniowy w Europie i odgrywanie roli mediatora w relacjach Wschód–Zachód.

Przygotowania do zmiany na szczytach władzy, a także zbliżająca się konfrontacja polityczna w Polsce była dostrzegalna w pracy placówek zagranicznych. Analizując plany działalności Ambasady PRL w Wiedniu i Instytutu Polskiego w Wiedniu, kierownictwo IV Departamentu MSZ dostrzegło konieczność koordynacji współpracy z austriackimi mediami i ośrodkami mogącymi w niedługiej przyszłości relacjonować sytuację w kraju. Zawarto specjalną umowę pomiędzy Telewizją Polską i austriackim ORF (Österreichischer Rundfunk) dotyczącą propagowania wiedzy o naszym kraju. Sugerowano, aby nie komentować sytuacji gospodarczej¹⁴. Jednocześnie rozwój sytuacji w Polsce interesował austriacką opinię publiczną na równi z elitą polityczną¹⁵.

Zmiana władz polskich i odsunięcie Edwarda Gierka od władzy zostało przyjęte w Wiedniu z niepokojem. Obserwowano narastanie niezadowolenia społecznego i pogłębiającą się recesję. We wrześniu pojawiły się doniesienia na temat krytyki pod adresem polskiego rządu wygłaszanej przez kanclerza Kreisky'ego. W liście z 5 września 1980 roku do ministra Józefa Czyrka, wicedyrektor IV Departamentu Józef Mąkosa cytował kanclerza wątpiącego w realizację porozumienia pomiędzy strajkującymi i rządem: „Nie ma przykładu w historii dyktatury komunistycznej, aby takie porozumienie zostało dotrzymane”¹⁶. Mąkosa apelował o interwencję ze strony Ambasady w Wiedniu i podkreślał

Przed i po 13 grudnia. Państwa bloku wschodniego wobec kryzysu w PRL 1980–1982, t. 1: *Sierpień 1980 – marzec 1981*, Instytut Pamięci Narodowej, Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Warszawa 2006, s. 16.

¹⁴ AMSZ, D. IV, Austria, z. 43/84, w. 5, t. 1, Plan pracy Ambasady PRL w Wiedniu na rok 1981.

¹⁵ L. Kamiński, *Przed i po 13 grudnia...*, s. 196. W czasie gdy w listopadzie 1980 roku w kraju Sąd Najwyższy rozstrzygnął kwestię rejestracji „Solidarności”, minister Stefan Olszewski przebywał z roboczą wizytą w Wiedniu. Zapytany przez kanclerza i prezydenta o przyszłość odpowiedział, iż był przekonany, że Polacy sami uporają się z kryzysem.

¹⁶ AMSZ, D. IV Austria, z. 43/84, w. 5, List J. Mąkosa do J. Czyrka z 5 IX 1980 r.

wagę dotychczasowej osobistej dyplomacji Kreisky'ego¹⁷. Zdaniem polskich dyplomatów negatywna ocena wyrażona przez socjaldemokratycznego polityka zachodniego mogła zostać powielona przez innych polityków zachodnich¹⁸.

Dnia 8 września 1980 roku Ambasada w Wiedniu przesłała do ministra Czyrka notatkę dotyczącą oceny sytuacji w Polsce, jakiej w mijających miesiącach dokonały wpływowe grupy polityczne nad Dunajem¹⁹. Ambasador zapewnił we wstępie, że sytuacja w Polsce interesowała Austriaków, zarówno polityków, jak i zwykłych obywateli. W komentarzach wyrażano głęboką wiarę, że zawarte porozumienie będzie miało szansę realizacji, a władze polskie nie użyją przemocy wobec strajkujących. Według ambasadora podpisanie porozumień sierpniowych spotkało się z wielkim uznaniem i jednocześnie oczekiwaniem spełnienia postulatów. Oceniając reakcje austriackie, zaznaczono ich stonowany charakter. Zarówno koła rządowe, jak i wpływowi politycy zachowali się zdaniem ambasadora Franciszka Adamkiewicza bardzo ostrożnie. Wypowiedzi ministra Andreama Staribachera czy kanclerza Kreisky'ego miały na celu wsparcie postulatów robotniczych. Nadmieniono jednak o kilku pisemnych prośbach kierowanych przez środowiska katolickie apelujące o pokojowe zakończenie sporu.

W notatce z 8 września pojawiła się także wypowiedź kanclerza ze spotkania partii socjaldemokratycznych w Dortmundzie. Kreisky apelował w niej o pomoc dla polskiego rządu, bez której realizacja postulatów nie będzie w przyszłości możliwa. Ambasada z uwagą śledziła reakcje mediów, a także oddolne akcje społeczne mające na celu niesienie pomocy dla strajkujących. Wymieniano przy tym organizacje i komitety odpowiedzialne ze zbiórkę pieniędzy i dóbr przesyłanych do Polski²⁰.

¹⁷ A. Kisztełińska-Wegrzyńska, *Wizyty kanclerza Bruno Kreisky'ego w Polsce*, „Przegląd Zachodni” 2015, nr 1.

¹⁸ Jako przykład podano cytaty z gazet niemieckich relacjonujących negatywne wypowiedzi Kreisky'ego, AMSZ, D. IV Austria, z. 43/84, w. 5.

¹⁹ AMSZ, D. IV Austria, z. 43/84, w. 5, Notatka Ambasady PRL w Wiedniu z 8 IX 1980 r.

²⁰ AMSZ, D. IV Austria, z. 43/84, w. 5, Notatka Ambasady PRL w Wiedniu z 8 IX 1980 r.

Narastający w 1981 roku kryzys polityczny napędzany niepokojami społecznymi i rosnącą presją ze strony „bratnich państw” uniemożliwiało prowadzenie dotychczasowych relacji dyplomatycznych z Zachodem. Kraje komunistyczne zawieszały stopniowo umowy o swobodzie ruchu osobowego, a sowiecka propaganda „przestrzegała” przed kontrrewolucją przygotowywaną przez „Solidarność”. Rosnący w siłę ruch związkowy mający w swych szeregach ponad 10 mln zwolenników manifestował swe niezadowolenie na różne sposoby, stąd cała energia polityczna władz kierowana była na zachowanie *status quo*²¹. Władze austriackie obserwowały wydarzenia w Polsce z niepokojem, przewidyując pacyfikację związków. Można stwierdzić, że analizę bieżącej sytuacji w Polsce cechował brak rzeczowej oceny. Problem ten dotyczył większości państw zachodnich bagatelizujących możliwości działania i rozwoju „Solidarności”²².

Ambasador Adamkiewicz w dokumencie z lutego 1981 roku komentował wystąpienie Kreisky’ego w austriackiej telewizji odnośnie do zmian politycznych w Polsce. „[...]desygnowanie generała Jaruzelskiego na premiera nie jest oznaką zasadniczych zmian w polityce PRL, oznacza jednak, iż rząd odzyska ostatnio utracony autorytet. Dla przyszłości jest decydującym aby rząd mógł, a związki zawodowe zajęły należne im miejsce”. Pośrednio krytykował również poczynania „Solidarności”. „Zadaniem związków zawodowych jest ochrona interesów swoich członków, a nie żądania odwołania wojewodów lub ministrów”²³. W zakończeniu pisma sugerowano zakup płyty z nagraniem wywiadem i emisję w polskiej telewizji²⁴.

Pełen obraz reakcji Austrii na wydarzenia poprzedzające wprowadzenie stanu wojennego nie jest możliwy do zarysowania. Składają się na niego poza stanowiskiem rządu również reakcje opozycji, partii politycznych i środowisk konserwatywnych wspierających polskich

²¹ A. Paczkowski, *Pół wieku dziejów Polski*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, s. 337.

²² M. Heruday-Kiełczewska, *Reakcja Francji na wprowadzenie stanu wojennego w Polsce: grudzień 1981 – styczeń 1982*, Instytut Pamięi Narodowej, Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Warszawa 2012, s. 32.

²³ AMSZ D. IV Austria, z. 7/86, w. 2, Szyfrogram nr 1612/II z 11 II 1981 r.

²⁴ W odrębnej notatce do Szyfrogramu nr 1612/II z 11 II 1981 roku Edward Ochab zapytuje, dlaczego dotychczas DPWKM nie zainteresował się tym materiałem.

związkowców. Poglądy kanclerza były swego rodzaju wypadkową stanowiska partii socjaldemokratycznej, obawiającej się o oskarżenia o niewystarczającą czy nieumiejętną reakcję na wypadki w Polsce i chłodną kalkulację ekonomiczną.

Wiosną 1981 roku aranżowano przyjazd kanclerza do Polski, wielokrotnie powtarzano podczas roboczych wizyt polskich i austriackich urzędników potrzebę takiego spotkania. Kreisky jednak konsekwentnie, grzecznie i stanowczo odwlekał swój przyjazd. Podkreślał wówczas, że „interesuje się sytuacją w Polsce zarówno jako szef rządu, jak i socjaldemokrata. Choć nie ze wszystkim się zgadza unika zajmowania stanowiska krytycznego lub wypowiada się ostrożnie gdyż nie chce utrudniać i tak niełatwej sytuacji władzom PRL”²⁵. W innym piśmie z kwietnia 1981 roku zacytowano słowa kanclerza odnośnie do możliwości przyjazdu do Polski: „Nie chcę sugerować konkretnego terminu, chcę stwierdzić, że skoro tylko – z punktu widzenia sytuacji wewnętrznej w Polsce – zaistnieją po temu warunki, jestem gotów udać się z wizytą do Polski”²⁶.

U schyłku 1981 roku relacje dwustronne zamarły, odłożona została ostatnia już planowana wizyta kanclerza Bruno Kreisk’yego w Polsce. Do Wiednia udał się w listopadzie, po raz ostatni przed wprowadzeniem stanu wojennego, Józef Czyrek (ówczesny minister spraw zagranicznych i członek Biura Politycznego). Spotkanie to nie przyniosło jednak żadnych rezultatów. Wybadano jedynie grunt przed planowanymi zmianami ustrojowymi²⁷. W roku 1981 władze polskie nieskutecznie zmagaly się z narastającym kryzysem politycznym i gospodarczym. Kierownictwo sowieckie naciskało nowe władze komunistyczne na podejmowanie bardziej stanowczych działań wobec opozycji. W ocenie polskich dyplomatów wprowadzenie stanu wojennego było tylko kwestią czasu. Dnia 8 grudnia 1981 roku obydwu państwa wystosowały do siebie nawzajem noty informujące o wstrzymaniu stosowania postanowień umowy o wzajemnym zniesieniu obowiązku wizowego z dnia 18 lipca 1972 roku²⁸.

²⁵ AMSZ D. IV Austria, z. 7/86, w. 2, Szyfrogram nr 1107/II z 30 IV 1981 r.

²⁶ Ibidem.

²⁷ AMSZ, D. IV Austria, z. 43/84, w. 5, Szyfrogram 943/IV z 25 X 1981 r.

²⁸ Umowę zawieszono do 30 czerwca 1982 roku.

Pierwsze reakcje w Austrii na wprowadzenie stanu wojennego były skrętnie notowane i komentowane zarówno w polskich kręgach dyplomatycznych, jak i Biurze Politycznym. Ambasador Franciszek Adamkiewicz donosił w depeszy z 18 grudnia o poprawnej współpracy z austriackimi związkami zawodowymi na czele z przewodniczącym Antonem Beny'ą. Informował, iż protesty musiały mieć miejsce ze względu na potrzeby polityczne i zgodę prezydium OGB (Österreichische Gewerkschaftsbund – Austriacka Federacja Związków Zawodowych). Według ambasadora największe niezadowolenie wyrażali przedstawiciele chadeckich młodzieżówek, wspierani przez polskich emigrantów. Jakkolwiek godna uwagi była zbiórka pieniędzy i darów, jaką te frakcje systematycznie prowadziły oprócz organizowania manifestacji²⁹. Początkowe reakcje Austrii były zbliżone do tych, jakie prezentowały inne państwa zachodnie: potępienie działań władz i zapowiedź pomocy humanitarnej³⁰.

Polskie władze zabiegały o przedstawienie „oficjalnej wersji wydarzeń” i okoliczności politycznych wprowadzenia stanu wojennego. Czyniono to zarówno wobec sojuszników wschodnich, jak i państw Zachodu. Przyjęto wspólną linię argumentowania, iż wprowadzenie stanu wojennego było decyzją wewnętrzną i nie podlegało żadnym międzynarodowym dyskusjom³¹. Generał Wojciech Jaruzelski skierował do kanclerza Kreisky'ego list, w którym uzasadniał wprowadzenie stanu wojennego i krytycznie oceniał dotychczasową politykę NATO. W liście tym polskie władze prosiły o utrzymanie dotychczasowych poprawnych stosunków z Austrią³². Jednocześnie Dyrektor Departamentu IV, Eugeniusz Noworyta, zasugerował wyjazd do Wiednia Mieczysława Tomali (profesora, byłego dyplomaty i dyrektora Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych), który miałby przedstawić stanowisko polskich władz austriackim mediom i przedstawicielom świata

²⁹ AMSZ, D. IV Austria, z. 46/84, w. 2, Szyfrogram 3241/IV z 18 XII 1981 r.

³⁰ P. Ceranko, *Reakcje państw zachodnich na wprowadzenie stanu wojennego w Polsce*, „Sprawy Międzynarodowe” 2009, nr 1, s. 108.

³¹ A. Skrzypek, *Dyplomatyczne dzieje PRL w latach 1956–1989*, Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztor, Pułtusk – Warszawa 2010, s. 331.

³² AMSZ D. IV Austria, z. 8/86, w. 4, List generała Wojciecha Jaruzelskiego do kanclerza Bruno Kreisky'ego z 5 I 1982 r.

nauki³³. Komuniści zapowiadali stopniowe usuwanie ograniczeń związanych z obowiązującym stanem wojennym. Była to strategia obliczona na akcentowanie na arenie międzynarodowej „poszukiwania rozwiązań problemów polskich własnymi siłami”.

Austriackie komentarze na temat wydarzeń w Polsce docierały do centrali za pośrednictwem ambasadora Adamkiewicza. W depeszy numer 19 z 17 stycznia 1982 roku dyplomata pisał o reakcji kanclerza Kreisky'ego na wprowadzenie stanu wojennego. Uznano, że krytyka pod adresem polskich władz wynikała z walki politycznej, jaka toczyła się w samej Austrii. Kanclerz, komentując polską sytuację, miał rzekomo „powtarzać stanowisko KOR-u”. Podkreślił, że odpowiedzialność za klęskę polskiej opozycji ponosi nieodpowiedzialna polityka polskiego Kościoła i wiejski charakter polskiego proletariatu. Kreisky chciał tym samym zająć stanowisko w kwestii polskiej, aby nie pozostawić jej zupełnie w rękach partii konserwatywnej. Akcja pomocy humanitarnej, jaka została zainicjowana przez ÖVP (Österreichische Volkspartei – Austriacka Partia Ludowa) również została przez kanclerza skrytykowana³⁴. Chodziło o manipulacje do jakich miało dojść podczas gromadzenia pomocy materialnej. Ambasador zaznaczył, iż nie należy rozumieć tego stanowiska jako próby wtrącania się w reakcje państwo polskie–Kościół³⁵.

Szeroko komentowany był również w MSZ wywiad, jakiego udzielił kardynał Franz König wiedeńskiemu dziennikowi „Kurier”. Członek Biura Politycznego KC Edward Ochab przesłał tłumaczenie wywiadu do Departamentu Prasy, Współpracy Kulturalnej i Naukowej, zakreślając ciekawsze fragmenty tekstu. Ochab zwrócił uwagę na cytaty z wypowiedzi Jana Pawła II, przebywającego w Polsce. Słowa „nie bójcie się” mieli Polacy, zdaniem kardynała, zrozumieć dosłownie, to przyniosło dramatyczny obrót spraw i tzw. trzęsienie ziemi. Jednocześnie zwrócono uwagę na fragment: „Musimy pomóc Polakom moralnie w odnalezieniu się i ponownym odbudowaniu kraju”. Kardynał podkreślił

³³ AMSZ D. IV Austria, z. 7/86, w. 2, Szyfrogram nr 171 z 6 I 1982 r.

³⁴ B. Miązek, *Pomoc dla polskich emigrantów w Wiedniu w latach 1980–1989*, w: A. Kisztełińska-Węgrzyńska, K.A. Kuczyński (red.), *Austria i relacje polsko-austriackie w XX/XXI wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013, s. 117–123.

³⁵ AMSZ D. IV Austria, z. 7/86, w. 2, Szyfrogram nr 883/I z 18 I 1982 r.

wielokrotnie, że Polacy potrzebują pomocy, zwłaszcza materialnej. Samo wsparcie duchowe było niewystarczające. Użyto również podczas rozmowy określenia „obozy koncentracyjne”, aby podkreślić eskalację konfliktu pomiędzy władzą a społeczeństwem³⁶. Tymczasem w kraju próbowano stworzyć swoiste centrum informacyjne propagujące państwowe komentarze do wydarzeń w taki sposób, aby te przedostały się do międzynarodowej opinii publicznej. Wtorkowe konferencje prasowe rzecznika rządu, Jerzego Urbana, miały przekonać państwa demokratyczne o „przejściowym charakterze wprowadzonych ograniczeń praw obywatelskich”. Jerzy Urban kilka razy w okresie 1981–1983 przebywał w Austrii. Z notatek, jakie pozostały po tych pobytach, rysuje się analiza systemu medialnego Austrii, który można było wykorzystać do celów propagandowych, jeśli nawiąże się współpracę z wybranymi jednostkami – osobami³⁷.

Na początku lutego ambasador Adamkiewicz przesłał do MSZ podsumowanie reakcji austriackich na wprowadzenie stanu wojennego z okresu 13 grudnia – 1 lutego 1982³⁸. Ambasador zwrócił uwagę na dynamiczny rozwój obserwowanych reakcji, a także czynniki warunkujące zmiany oficjalnego stanowiska. Pierwsza faza cechująca się reakcjami umiarkowanymi, a także względnym zrozumieniem sytuacji w Polsce trwała do pacyfikacji górników w kopalni „Wujek”. Po tych wydarzeniach doszło do kilku wystąpień zarówno kanclerza, jak i prezydenta Rudolfa Kirchschräglera zdecydowanie potępiających polskie władze. W połowie stycznia pod wpływem kampanii medialnej nasiliły się wystąpienia, manifestacje i protesty. Aktywnie zareagowało również grono intelektualistów i ludzi kultury. W drugiej połowie stycznia ostre wystąpienia SPÖ (Sozialdemokratische Partei Österreichs – Socjaldemokratyczna Partia Austrii), warunkowane jak sądził ambasador walką polityczną z ÖVP, zmieniły nieco swój retoryczny ton. Wynikało to głównie z chęci wyróżnienia się w gronie państw zachodnich bojko-

³⁶ AMSZ D. IV Austria, z. 8/86, w. 4, Wywiad z kardynałem Franzem Königiem w „Kurierze” z dnia 9 I 1982 r.

³⁷ *Pojedynek. Wtorkowe konferencje rzecznika prasowego rządu 1981–1985*, Czytelnik, Warszawa 1985.

³⁸ AMSZ D. IV Austria, z. 8/86, w. 4, List ambasadora Franciszka Adamkiewicza z 1 II 1982 r.

tujących polski rząd, jak również z powodów ekonomicznych. Polska miała pozostać ważnym dostawcą surowców na rynki austriackie.

W tym bardzo trudnym początkowym okresie Austria próbowała wywierać naciski polityczne. Odroczono np. spotkanie Komisji Mieszanej, która wypracowała w poprzednich latach bardzo dobre warunki współpracy gospodarczej, uzależniając wznowienie jej prac od zniesienia ograniczeń ambasady austriackiej w Warszawie³⁹. W odrębnych dokumentach szczegółowo referowano również stanowisko związków zawodowych czy Izby Gospodarczej⁴⁰. Niemniej jednak w gronie państw Zachodu Austria prezentowała przychylną Polsce postawę. Austriackie państwo postrzegano jako partnera, próbującego uchronić Polskę od zapaści gospodarczej⁴¹.

W lutym 1982 roku ambasador Franciszek Adamkiewicz, oceniając politykę Wiednia wobec Polski, sugerował intensyfikację wizyt polskich urzędników państwowych. Zaznaczył, iż Austria nie stosowała wobec Polski żadnych formalnych restrykcji gospodarczych. Nie uległa w związku z tym naciskom amerykańskim co do bojkotu gospodarczego Polski i ZSRR. Oceniał, iż utrudnienia w wymianie handlowej dotyczą obniżonych możliwości towarowo-dewizowych po stronie polskiej. Zaznaczono również, iż nie było wówczas możliwości przyjazdu polityków austriackich do Polski. Natomiast zachęcano do organizacji wizyt: Mieczysława Rakowskiego, wicepremiera Jerzego Ozdowskiego i wiceministra spraw zagranicznych Józefa Wiejacza. Wizyta Wiejacza miała miejsce jeszcze w tym samym miesiącu – 4 lutego 1982 roku, raport, jaki został wówczas przesłany do centrali, pozytywnie komentował odbiór polskiego wystąpienia podczas konferencji prasowej i zachęcał do organizacji podobnych wizyt⁴².

W dniach 9–17 lutego 1982 roku przebywała w Polsce dwuosobowa misja polityczna parlamentarzystów, o której w sposób śladowy wypo-

³⁹ Wielokrotnie w ostrych słowach domagano się przywrócenia łączności telekomunikacyjnej z placówką warszawską, pod groźbą zakłócenia polskich fal radiowych.

⁴⁰ Wymienione dokumenty w AMSZ D. IVAustria, z. 8/86, w. 4.

⁴¹ A. Skrzypek, *Dyplomatyczne dzieje...*, s. 340. Postawa Stanów Zjednoczonych, Francji, RFN i Wielkiej Brytanii była zdecydowanie wroga polskim władzom. Domagano się uwolnienia internowanych, zniesienia stanu wojennego i przywrócenia praw politycznych zawieszonym związkom. P. Ceranko, *Reakcje państw...*, s. 108.

⁴² AMSZ D. IV Austria, z. 7/86, w. 2, Szyfrogram 1909/I, 4 II 1982 r.

wiedział się Eugeniusz Noworyta w dokumencie z marca 1982 roku. Prawdopodobnie socjaldemokratyczni posłowie mieli zbadać sytuację w Polsce i zdać relację ze swego pobytu władzom SPÖ⁴³. Zachęciło to jednak zarówno ambasadora Richarda Wotawę, jak i samego kanclerza do dialogu z władzami polskimi. Dnia 18 marca 1982 roku spotkali się w Warszawie ambasador Richard Wotava i minister handlu zagranicznego Tadeusz Olechowski. Ambasador wręczył list do generała Jaruzelskiego, a także przekazał z polecenia austriackiego MSZ sugestie dotyczące rozwoju dalszych stosunków dwustronnych. Kanclerz wyraził zaniepokojenie losem internowanych działaczy opozycji. Podkreślono, iż Austria nie chce ingerować w sprawy wewnętrzne Polski, lecz dba o jej wizerunek na forum partii socjalistycznych w Europie. Podczas spotkania pojawiła się prośba o uwolnienie osób internowanych, na którą polski minister odpowiedział zdecydowanie negatywnie. Raportując przebieg spotkania do centrali podkreślił jednak, iż list należy przyjąć ze względu na pozycję kanclerza i perspektywę deklarowanego wsparcia⁴⁴.

List kanclerza był bardzo prosty i stanowczy w swej wymowie. Kreisky wyraził zaniepokojenie z powodu masowych aresztowań po 13 grudnia. Domagał się zwolnienia prześladowanych osób, a zwłaszcza przebywającego w więzieniu w Białoleńcu – socjalisty Juliusza Garzteckiego⁴⁵. W uzasadnieniu powołano się na postanowienia KBWE, których Polska również była sygnatariuszem. Jednocześnie Ambasada PRL w Wiedniu przygotowała w lutym 1982 roku dokument, w którym przewidziano specjalne działania zapobiegające załamaniu wymiany gospodarczej z Austrią. Zaznaczono w nim konieczność utrzymania prac gospodarczej Komisji Mieszanej, jak również ciągłość konsultacji politycznych z kanclerzem i prezydentem⁴⁶. Sankcje Stanów Zjednoczonych dotyczące Polski zostały skrytykowane przez kanclerza Kreisky'ego w marcu 1982 roku na szczycie w Madrycie⁴⁷.

⁴³ AMSZ D. IV Austria, z. 8/86, w. 4, Materiały dla ministra J. Wiejacza z 27 III 1982.

⁴⁴ AMSZ D. IV Austria, z. 8/86, w. 4, Pilna notatka z 22 III 1982.

⁴⁵ AMSZ D. IV Austria, z. 8/86, w. 4, List kanclerza Bruno Kreisky'ego do generała Wojciecha Jaruzelskiego z 4 III 1982 r.

⁴⁶ AMSZ D. IV Austria, z. 7/86, w. 2, Notatka z dnia 27 II 1982.

⁴⁷ AMSZ D. IV Austria, z. 7/86, w. 2, Szyfrogram 4711/1 z 25 III 1982.

Departament IV przygotował w marcu 1982 roku tezy do rozmów ministra Józefa Wiejacza w Wiedniu. Powtarzano w nich potrzebę formułowania oficjalnych zaproszeń w stosunku do wysokich funkcjonariuszy państwowych; w razie gdyby propozycje te nie spotkały się z zainteresowaniem sugerowano chociażby wizyty parlamentarzystów. Rozważano także podjęcie współpracy nad uczczeniem okrągłej rocznicy odsieczy wiedeńskiej. Wspólne uroczystości i obchody miały zbliżyć obydwie państwa. Strona polska wahała się, w jaki sposób zareagować na propozycję kanclerza dotyczącą konferencji międzynarodowej na temat spraw polskich. Niejasne były bowiem jej motywy. Obawiano się podnoszenia na forum spraw związanych ze stanem wojennym. Tymczasem intencje austriackie wiązały się z potrzebą zabezpieczenia gospodarczego Polski, która jako ważny eksporter surowców i dłużnik państw zachodnich powinna dotrzymać dotychczasowych zobowiązań⁴⁸.

Ważnym punktem rozmów polsko-austriackich nawet w tym trudnym okresie impasu politycznego była sprawa kredytów. Początkowo wstrzymano import polskich surowców, a także zamrożono transze kredytowe. Spadek eksportu wynosił w roku 1981 25%, natomiast import zmalał o 43% wartości z 1980 roku. W roku następnym tendencja spadkowa została zahamowana dopiero w marcu. Austriacy wstrzymywali sankcje wobec Polski z powodu obaw o rosnące zadłużenie, ale także dlatego, że polski węgiel był atrakcyjnym towarem importowym⁴⁹. Poszukiwano rozwiązań mogących służyć poprawie sytuacji ekonomicznej Polski⁵⁰. Planowano zwiększyć eksport surowców do Austrii, podjąć współpracę na rynkach trzecich i postulowano umorzenie części zobowiązań. Ponadto kanclerz Kreisky starał się wykorzystać do współpracy organizacje międzynarodowe. Europejska Komisja Doradcza przy ONZ

⁴⁸ AMSZ D. IV Austria, z. 8/86, w. 4, Materiały dla ministra J. Wiejacza z 27 III 1982.

⁴⁹ Stanowisko państw zachodnich wobec sankcji przeciwko Polsce nie było jednolite. P. Kengor, *Ronald Reagan i obalenie komunizmu. Zbliżenie na Polskę*, przeł. B. Gadomski, Andrzej Findeisen A.M.F. Plus Group, Warszawa 2007, s. 129–133.

⁵⁰ Większość państw Zachodu popierała postawę amerykańską i sankcje wobec PRL. Jednocześnie, aby pomóc Polakom organizowano szeroko zakrojone akcje pomocy humanitarnej. Reakcja Francji została przedstawiona w M. Heruday-Kielczewska, *Reakcja Francji*, s. 33–70.

opracowała plan pomocy gospodarczej zawierający dodatkowe opcje spłaty zadłużenia i stworzenia tzw. korporacji refinansowania⁵¹.

Polskie władze z uwagą obserwowały akcje protestacyjne organizowane w Austrii przeciwko sytuacji politycznej w Polsce. Wymieniano manifestacje, oficjalne listy intelektualistów kierowane do generała Jaruzelskiego, uroczyste koncerty, z których wysoki często dochód był przekazywany Austriackiemu Komitetowi Pomocy dla Polski, organizowane w całym kraju⁵². Organizowano spotkania z działaczami „Solidarności”, przebywającymi w Austrii – np. z W. Tarnowskim czy koncerty „Solidarność musi żyć”, na którym byli np. Wolf Biermann i Teresa Haremza – aktorka, piosenkarka związana ze środowiskiem gdańskim. Zdarzało się, iż polscy tłumacze odmawiali udziału w tego typu spotkaniach, wówczas ambasada odnotowywała sukces tzw. chłodnego przyjęcia przez publiczność, która miała trudności ze zrozumieniem przekazu. Ambasada w Wiedniu starała się przyciągnąć do siebie grupę polskiej emigracji, skupioną wokół Instytutu Polskiego, a także stypendystów. Zaznaczono również, iż Austriacy korzystający z wymiany naukowej nie chcieli rezygnować z wyjazdu do Polski⁵³.

W kwietniu 1982 roku wiceminister spraw zagranicznych Józef Wiejacz przygotował raport dotyczący sytuacji geopolitycznej i oceny stosunków polsko-austriackich w pierwszych miesiącach 1982, na podstawie rozmowy, jaką odbył z ministrem Paulem Ulmannem. Na podstawie rozmów w Wiedniu przyjęto, iż kanclerz Kreisky był sojusznikiem Polski i zaproponował mediacje w sprawach polskich na forum międzynarodowym. Kanclerz miał sugerować zgłaszanie przez Polaków ważnych kwestii dotyczących regionu. Austria zobowiązała się być reprezentantem Polski na nadchodzącym szczycie w Madrycie lub

⁵¹ AMSZ D.VI Austria, z. 28/86, w. 1, Notatka na temat propozycji Kreisky'ego z 18 III 1982.

⁵² Prasa austriacka komentowała wydarzenia w Polsce z różnym natężeniem. Największe zainteresowanie dotyczyło pierwszych miesięcy trwania stanu wojennego. F. Malinowski, *Austriackie mass media o polskich wydarzeniach w latach osiemdziesiątych*, w: Z. Tomkowski (red.), *Z dziejów Austrii i stosunków polsko-austriackich*, Mazowiecka Wyższa Szkoła Humanistyczno-Pedagogiczna, Łowicz 2000, s. 181–195.

⁵³ AMSZ D. IV Austria, z. 8/86, w. 4, t. 1, Notatka na temat reakcji środowisk naukowo-kulturalnych Austrii na wprowadzenie stanu wojennego w Polsce z 27 I 1982.

podczas kolejnych spotkań. Ambasador prosił o skierowanie oficjalnych pism lub listu i przesłanie w trybie pilnym do austriackiego MSZ⁵⁴.

W kwietniu 1982 roku doszło w ambasadzie polskiej w Wiedniu do spotkania ambasadora F. Adamkiewicza z radcami Ambasady ZSRR – M. Boroninem i A.W. Dimitriewem. Przekazali oni stronie polskiej wytyczne, jak należało interpretować politykę Kreisky'ego wobec Polski. Generalna ocena była pozytywna, zwrócono szczególną uwagę na chęć współpracy z Polską pomimo bojkotu ze strony innych państw. Atutem miał być brak żądań wycofania Polski z Układu Warszawskiego, sprzeciw wobec amerykańskich sankcji gospodarczych i brak ingerencji w sprawy wewnętrzne Polski⁵⁵.

W początkowych dniach maja 1982 roku Departament IV przygotowywał wizytę premiera Mieczysława Rakowskiego w Wiedniu. W tym celu wicedyrektor Stanisław Bożym wystosował do Dyrektora Gabinetu, Leona Zapałowskiego, pismo z sugestiami do rozmów w Austrii. Dyrektor zaproponował premierowi, aby wymienić przede wszystkim przykłady zwolnień osób internowanych. Ponadto należało przekonać kanclerza, iż Polska w zasadzie wychodzi już ze stanu wojennego i potrzebuje w związku z tym większego wsparcia ekonomicznego. Niepokojące dane dotyczące handlu i ograniczenie eksportu polskiego węgla działało na niekorzyść obydwu państw. Duża część dokumentu dotyczyła oceny polityki państw zachodnich, zwłaszcza Stanów Zjednoczonych. Wysunięto tezę, iż polityka ta przyczyniła się do obniżenia polskiej zdolności spłaty zaciągniętych kredytów. Aby poprawić wzajemne „poprawne” niegdyś relacje, sugerowano wznowienie wizyt na najwyższym szczeblu, przed którymi Austriacy wzbraniali się⁵⁶.

Dnia 18 maja 1982 roku przybył do Wiednia Mieczysław Rakowski. Podczas rozmów z Kreisky'm przekonywał o potrzebie wznowienia prac komisji gospodarczych⁵⁷. O tej wizycie pisze Rakowski we wspomnieniach. Początkowo sondowano w Wiedniu, czy kanclerz przyjmie ministra Józefa Czyrka. Ten jednak zasugerował w późniejszej roz-

⁵⁴ AMSZ D. IV Austria, z. 8/86, w. 4, t. 2, Notatka informacyjna z 13 IV 1982.

⁵⁵ AMSZ D. IV Austria, z. 7/86, w. 2, t. 10, Szyfrogram nr 700/II z 16 IV 1982.

⁵⁶ AMSZ D. IV Austria, z. 8/86, w. 4, Materiały informacyjne z dnia 10 V 1982.

⁵⁷ AMSZ D. IV Austria, z. 7/86, w. 2, Szyfrogram 2390/II z 21 V 1982.

mowie za pośrednictwem polskiej ambasady, że wolałby się spotkać z Rakowskim. Zdaniem wicepremiera minister Czyrek niechętnie odniósł się do tej propozycji i zwlekał z odpowiedzią, dopiero rozmowa Rakowskiego z Wojciechem Jaruzelskim i naciski generała na MSZ przyspieszyły wyjazd. Według wicepremiera dobre przygotowanie do spotkania zapewnił mu radca Ambasady PRL w Wiedniu, Andrzej Skowroński, przesyłając w kwietniu notatkę z opisem sytuacji w Austrii⁵⁸. Choć spotkanie trwało dwie godziny, żadne istotne informacje nie zostały na jego temat zamieszczone we wspomnieniach. Rakowski wymienił tylko zasadnicze warunki rozwoju Polski i skrytykował politykę Stanów Zjednoczonych. Kreisky miał przekazać dwie ważne propozycje Jaruzelskiemu, ale nie wymieniono ich treści. Rakowski zdecydowanie przecenił swój udział w tym spotkaniu, nie podał zaś żadnych widocznych rezultatów tej wizyty⁵⁹.

Dnia 27 czerwca 1982 roku pojawiły się doniesienia polskiej ambasady odnośnie do francusko-austriackich rozmów na temat Polski. Prezydent François Mitterrand uznał, iż stanowisko Kreisky'ego ma uzasadnienie, a Polsce należy pomóc⁶⁰. Oficjalne stanowisko Francji w sprawach polskich było zbliżone do austriackiego, lecz uwarunkowane odmiennymi czynnikami wewnętrznymi i zewnętrznymi. Francuska opinia publiczna domagała się organizacji pomocy Polsce i realizowano ją, aby sprostać oczekiwaniom wyborczym, jednocześnie odchodzenie od polityki sankcji reprezentowało odmienną strategię międzynarodową. Do wspólnych działań zaliczyć należy uznanie przez Austrię i Francję wprowadzenia stanu wojennego za wewnętrzną sprawę władz polskich⁶¹.

W październiku Kreisky spotykał się z ambasadorem Adamkiewiczem i nowym ministrem spraw zagranicznych Stefanem Olszowskim, wyraził wówczas swoje zaniepokojenie sytuacją w Polsce. Olszowski

⁵⁸ Komentarze Rakowskiego do przesłanych wytycznych sugerują, iż Skowroński powtórzył w dokumencie przebieg spotkania z wysłannikami sowieckimi. AMSZ D. IV Austria, z. 7/86, w. 2, Szyfrogram nr 700/II z 16 IV 1982.

⁵⁹ M. Rakowski, *Dzienniki polityczne 1981–1983*, t. 8, „Iskry”, Warszawa 2004, s. 277–287.

⁶⁰ AMSZ D. IV Austria, z. 7/86, w. 2, Szyfrogram nr 3987/II z 27 VI 1982.

⁶¹ M. Heruday-Kiełczewska, *Reakcja Francji...*, s. 33–51.

napisał o potrzebie nawiązania szerszej współpracy z Kreisky'm, który wyciągał „pomocną rękę”, chcąc ograniczyć sankcje i zredukować kredyty. Wynikało to również z głębokiego przekonania pracowników MSZ o potrzebie współpracy z Zachodem. Wielokrotnie powtarzały się w dokumentach wzmianki o braku realnych możliwości uzyskania pomocy ekonomicznej ze Wschodu. Utrzymanie władzy kosztem pogłębiającej się recesji było rozwiązaniem tymczasowym⁶². Zwracali na to uwagę dyrektorzy departamentów zorientowanych na Zachód. Jednakże większość wizyt państwowych, jakie wówczas miały możliwość realizacji, dotyczyła kierunku wschodniego⁶³.

Dyrektor Departamentu IV, Eugeniusz Noworyta, przesłał dnia 25 października 1982 roku na ręce ministra spraw zagranicznych Stefana Olszowskiego notatkę dotyczącą oceny relacji polsko-austriackich w kontekście sytuacji gospodarczej. Wiceminister zwrócił uwagę, iż kanclerz wielokrotnie podkreślił potrzebę pomocy Polsce. Odnosząc się do kredytów zaciągniętych przed 1981 rokiem stwierdził, iż należy rozważyć dłuższy okres ich spłaty, aby nie dopuścić do zapaści gospodarczej⁶⁴. Odpowiedź przygotowana w tym samym miesiącu była bardzo wyważona. Zwrócono w niej uwagę na niebezpieczeństwo włączenia spraw polskich do międzynarodowej debaty politycznej, przed czym zdecydowanie należało się bronić. Uznano, że inicjatywy wysuwane przez Austrię, zwłaszcza przez kanclerza, były w dobie kryzysu politycznego bardzo ważne i wynikały ze szczerych intencji. Jednakże najważniejszym wątkiem była w ocenie MSZ próba przywrócenia Polsce możliwości rozwoju gospodarczego. „Z uwagi na to, że koncepcje austriackie są w pewnym stopniu sprzeczne z obecnym kursem polityki amerykańskiej w naszym interesie leży kontynuowanie dialogu z Austrią”⁶⁵. Zaznaczono również, iż nierealne były jakiegokolwiek plany uzyskania pomocy gospodarczej z krajów socjalistycznych. Dyrektor IV Departamentu, Eugeniusz Noworyta, przygotował wraz z ówczesnym pracownikiem tej jednostki – Janem Truszczyńskim specjalny ra-

⁶² AMSZ D.IV, Austria, z.7/86, w. 2, Pilna notatka z 14 X 1982.

⁶³ A. Skrzypek, *Dyplomatyczne dzieje...*, s. 344–345.

⁶⁴ AMSZ D. IV Austria, z. 7/86, w. 2, t. 10, Notatka z dnia 11 X 1982.

⁶⁵ AMSZ D. IV Austria, z. 8/86, w. 4, Notatka informacyjna o propozycjach kanclerza Austrii B. Kreisky'ego dot. spraw polskich.

port odczytany na posiedzeniu KC wiosną 1982 roku, z którego wynikało, że jedynym ratunkiem przed zapaścią gospodarczą Polski było jak najszybsze odnowienie stosunków z Zachodem. Według dyrektora sankcje gospodarcze godziły w ZSRR tylko propagandowo, względem Polski zaś były boleśnie realne. Zaproponowano różnorodne pośrednie rozwiązania odnowienia stosunków politycznych. Materiały te spotkały się z ostrą krytyką i nie powracano do nich w kolejnych miesiącach⁶⁶.

Departament IV sondował jesienią 1982 roku grunt do oficjalnych wizyt państwowych w Wiedniu i ponawiał zaproszenia do Polski. Ambasador Adamkiewicz relacjonując swoje zabiegi zwrócił uwagę na stawiany przez władze austriackie warunek konieczności złagodzenia sankcji politycznych i zniesienia stanu wojennego⁶⁷.

Wizytę ministra Tadeusza Olechowskiego odkładano, ponieważ kanclerz czekał na uznanie planu pomocy gospodarczej dla Polski i krajów słabo rozwiniętych w gronie państw zachodnich⁶⁸. Jednocześnie organizowano, np. w grudniu, wizyty przedstawicieli koncernów austriackich – Voest Alpine, mających dobre doświadczenia we współpracy z Polską. Konsultowano przyszłą współpracę nad budową inwestycji w krajach rozwijających się. Omawiano również możliwości tranzytu rudy przez porty w Szczecinie i Świnoujściu⁶⁹. Kanclerz wyrażał zadowolenie ze stopniowego zwalniania internowanych, potępiając przy tym polskich biskupów i nieodpowiedzialne zachowania w Austrii. Chodziło o manifestacje i akcje protestacyjne pod Ambasadą PRL⁷⁰. Jednocześnie kanclerz zabiegał o poparcie dla Polski w Stanach Zjednoczonych i Francji⁷¹. Planowano wizyty, ale kanclerz sugerował ich odłożenie do połowy 1983 roku ze względu na stan wojenny i wybory w Austrii. Chciał w pierwszej kolejności omówić sprawę polską z mocarstwami⁷².

⁶⁶ E. Noworyta, *Polityka i dyplomacja...*, s. 123.

⁶⁷ AMSZ D.IV, Austria, z.7/86, w. 2, Szyfrogram z 23 XII 1982.

⁶⁸ AMSZ D. IV, z. 8/86, w. 4, t. 7, Notatka informacyjna z rozmowy z ambasadorem R. Wotavą z 24 XII 1982.

⁶⁹ AMSZ D. IV, z. 8/86, w. 4, t. 7, Notatka informacyjna z 24 XII 1982.

⁷⁰ AMSZ D. IV Austria, z.7/86, w. 2, Antypolska działalność w Austrii 30 XII 1982, Szyfrogram 4260/IV.

⁷¹ AMSZ D.IV, Austria, z.7/86, w. 2, Szyfrogram z 30 XII 1982.

⁷² AMSZ D. IV Austria, z.7/86, w.2, Planowanie wizyt i konsultacje z politykami Austriackimi w kontekście oceny sytuacji przez NATO, Szyfrogram nr 3113/IV z 5 XII 1982.

Na przełomie 1982 i 1983 roku kanclerz próbował realizować plan pomocy dla Polski. „Idea kanclerza Austrii będzie przedmiotem rozmów z prezydentem Ronaldem Reaganem. Mimo niesprzyjającej sytuacji, Kreisky nie zamierza rezygnować z kontynuowania prac nad tym projektem”⁷³. Podczas wizyty w Stanach Zjednoczonych w rozmowie z prezydentem Reaganem w kwietniu 1983 roku kanclerz wyjaśniał, że sankcje Zachodu wobec Warszawy godzą w zwykłych obywateli i doprowadzają kraj do zapaści⁷⁴. Z tego samego roku pochodzą również polskie pochlebne komentarze dotyczące kanclerza: „Dokonyując ogólnie pozytywnej oceny stanowiska Austrii w sprawach Polski, należałoby podkreślić zaangażowanie się kanclerza B. Kreisky’ego na rzecz pomocy dla naszego kraju”⁷⁵. Podobne wzmianki pojawiły się w dokumencie z 1983 roku przed wyjazdem ministra Wiejacza do Wiednia. „Skwitować pozytywnie zwłaszcza stanowisko kanclerza B. Kreisky’ego, jego przychylny stosunek do Polski, realizm w ocenie sytuacji i kierowanie się potrzebą utrzymania polityki odprężenia”⁷⁶.

Szyfrogram nr 3540 z 18 kwietnia 1983 wysłany do kilkunastu przedstawicieli placówek zagranicznych ważniejszych państw Europy Zachodniej obwieszczał polski sukces. W dniach 13–15 kwietnia minister Tadeusz Olechowski odbył spotkanie z zastępcą Sekretarza Generalnego MSZ Austrii – Ottonem von Bauerem. Było to pierwsze oficjalne spotkanie na takim szczeblu w gronie państw zachodnich po wprowadzeniu stanu wojennego. W trakcie spotkania podkreślono pozytywny udział Austrii w pokonywaniu trudności wynikających z kryzysu politycznego. Potępiono sankcje i wyznaczono kierunki rozwoju relacji dwustronnych na następne lata. Dokument, którego autorem był Dyrektor Departamentu IV, Eugeniusz Noworyta, kończył się słowami: „Fakt rozmów w Wiedniu wykorzystujcie odpowiednio do sytuacji w kraju urzędowania – zwłaszcza w krajach neutralnych – do stymulowania gospodarzy w kierunku przywrócenia dialogu politycznego”⁷⁷.

⁷³ AMSZ D. IV Austria, z. 8/86, w. 4, Notatka informacyjna z 24 XII 1982.

⁷⁴ AMSZ D. IV Austria, z. 7/86, w. 2, Szyfrogram nr 4711/I z 25 III 1982.

⁷⁵ AMSZ D. IV Austria, z. 8/86, w. 4, Sugestie do rozmowy Towarzysza Ministra S. Olszowskiego z austriackim ministrem SZ. W. Pahrem.

⁷⁶ AMSZ D. IV Austria, z. 8/86, w. 4, Sugestie do rozmów Tow. J. Wiejacza w Wiedniu.

⁷⁷ AMSZ D. IV, Austria, z. 44/86, w. 3, cytata za: Szyfrogram nr 3540 z dnia 18 IV 1982.

W drugim półroczu 1983 roku wielokrotnie dochodziło do spotkań wysokich urzędników państwowych Polski i Austrii przy okazji wizyt w państwach trzecich. Podkreślano w ich zakończeniu dobrą wolę Austrii, potrzebę rozwinięcia wymiany handlowej i negatywny wpływ Stanów Zjednoczonych na sytuację polityczną w Europie⁷⁸. Jednocześnie, gdy pojawiły się w rozmowach polityków zagranicznych wzmianki o austriackim wsparciu dla spraw polskich, Departament IV przysyłał notatkę z tych spotkań do wiadomości Ambasady w Wiedniu⁷⁹. Dzięki Austrii polscy dyplomaci osiągnęli pierwszy sukces na drodze do przełamania izolacji politycznej PRL. W lipcu 1983 roku zniesiono stan wojenny, zawieszony oficjalnie 31 grudnia 1982.

W ocenie działalności Ambasady PRL w Austrii za rok 1983 pracownicy Departamentu IV MSZ – Eugeniusz Noworyta i Ernest Kucza zwrócili uwagę na fachowość, rzetelność, terminowość i inicjatywność pracowników⁸⁰. Oprócz gratulacji dla ambasadora Mariana Krzaka (sprawującego swój urząd od kilku tygodni) znalazły się wnioski do realizacji na 1984 rok⁸¹. Były wśród nich starania o poszerzenie kontaktów dwustronnych, a także polecenie pozyskania austriackich przedsiębiorców i renegecjonowanie polskiego zadłużenia na Zachodzie. Postulowano również konieczność koordynacji przez ambasadora pracy instytucji i ośrodków polonijnych. Autorzy raportu wymienili na wstępie niekorzystne warunki polityczne i materialne, jakie wpływały na pracę polskiej placówki dyplomatycznej, wśród najtrudniejszych okoliczności wymieniono: zmiany polityczne w ramach koalicji, rzutujące na dotychczasowe kontakty z ważnymi resortami, plan oszczędnościowy, jaki dotyczył placówki wiedeńskiej w związku z pogłębiającym się deficytem budżetowym państwa, i negatywną ocenę Polski w austriackich mediach.

⁷⁸ MSZ D. IV, Austria, z. 44/86, w. 3, Szyfrogram nr 8260 z 14 IX 1982.

⁷⁹ AMSZ D. IV, Austria, z. 44/86, w. 3; Przykładem może być Szyfrogram nr 1362/III z 29 VII 1983.

⁸⁰ W tym okresie doszło do zmiany na stanowisku ambasadora, Franciszka Adamkiewicza zastąpił Marian Krzak. Zmiana nastąpiła 12 kwietnia 1983 roku, zatem wszelkie przygotowania do wizyty ministra poczynił ustępujący Adamkiewicz. Rakowski wypowiedział się w *Dziennikach* negatywnie na jego temat.

⁸¹ AMSZ D. IV, Austria, z.39/87, w. 6, Ocena pracy Ambasady PRL w Austrii za rok 1983, z 7 lutego 1984 roku.

W planie pracy Ambasady RL w Wiedniu na rok 1984 zatwierdzono, poza ramowym i utartym schematem czynności administracyjnych, działania zmierzające ku pogłębianiu stosunków dwustronnych głównie poprzez organizowanie wizyt wysokich urzędników państwowych⁸². W dokumencie przyznano otwarcie, że w ówczesnych warunkach politycznych zorganizowanie spotkania na poziomie szefów państw było trudne i mało prawdopodobne. By jednak doprowadzić do przyjazdu kanclerza, co w mniemaniu ambasadora Mariana Krzaka byłoby istotnym osiągnięciem, należało skupić uwagę na pomniejszych wizytach, przygotowujących odpowiedni grunt do odnowienia właściwych relacji dyplomatycznych.

Robocze kontakty dyplomatyczne, zajmujące w planie pracy ambasady drugie miejsce, obfitowały w przygotowania wizyt zarówno w Wiedniu, jak i w Warszawie, takich osobistości jak: szefowie resortów – gospodarki, nauki i szkolnictwa wyższego, parlamentarzystów, liderów partii politycznych, związkowców i ludzi kultury⁸³. Dopelnieniem miały być obchody 40. rocznicy powstania Towarzystwa Polsko-Austriackiego. Dużo uwagi poświęcono również kontaktom z prasą i ocenie wizerunku Polski w austriackich mediach.

Obraz Austrii w polskich dokumentach dyplomatycznych z lat 1980–1983 to wizerunek partnera na trudne czasy. Ekipa rządząca naddunajską republiką od 1970 roku pod przewodnictwem kanclerza Bruno Kreisky'ego była postrzegana w PRL pozytywnie na tle innych państw zachodnich. Wiedeń wielokrotnie potwierdzał chęć niesienia pomocy Polsce, nie tylko humanitarnej, lecz dyplomatycznej i ekonomicznej, bez konieczności negatywnej oceny poczynań władz komunistycznych. Kreisky unikał ostrych wypowiedzi przeciwko polskim decydom, obawiał się możliwości eskalacji konfliktu, był przekonany, że zmiana układu sił w tym czasie na tym obszarze nie jest możliwa. Sankcje ekonomiczne Zachodu oceniał negatywnie z dwóch powodów. Uderzały,

⁸² AMSZ D.IV, Austria, z.39/87, w. 6, t. 1, Plan pracy Ambasady Polskiej w Wiedniu na rok 1984.

⁸³ S. Syndoman, *Polsko-austriackie stosunki dyplomatyczne i kontakty polityczne w latach 1970–1989*, w: A. Kisztełińska-Węgrzyńska, K.A. Kuczyński (red.), *Austria i relacje polsko-austriackie w XX/XXI wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2014, s. 111–115.

jak twierdził, w społeczeństwo i szarych obywateli, nie mając wpływu na decyzję polskich władz, z drugiej zaś strony godziły w interesy Austrii, dotychczas zainteresowanej chociażby polskimi surowcami. Dane Głównego Urzędu Statystycznego za lata 1981–1985 wskazują, iż pozycja Austrii w gronie państw współpracujących gospodarczo z Polską była znaczna. Import towarów austriackich wynosił w 1981 roku 2,5% obrotów handlowych PRL i był zbliżony do importu z Francji (2,7%), natomiast w 1985 roku już go przewyższał: Austria – 3,2%, Francja – 2,4%. Eksport w tych samych latach oscylował wokół 2%. Austria była w roku 1985 na piątym miejscu wśród państw zachodnich zaopatrujących się w polskie produkty (po RFN, Wielkiej Brytanii, Włoszech i Francji)⁸⁴.

W jednej z ostatnich oficjalnych wypowiedzi na tematy polskie, cytowanych przez polskie źródła, urzędujący kanclerz Kreisky zaznaczył, iż sytuacja polityczna nad Wisłą została opanowana tymczasowo. Konieczne było zdaniem Austriaka wypracowanie kompleksowej współpracy ze związkami. Reformy gospodarcze również ocenił jako powierzchowne i wieszczył w związku z tym ponowne załamanie gospodarcze Polski, mogące mieć katastrofalne skutki dla całej Europy. Krytyczne uwagi z Austrii Departament IV przyjmował ze spokojem i refleksją. Kreisky cieszył się uznaniem w gronie polskich dyplomatów. Tylko sporadycznie decydowano się na otwartą krytykę tego polityka.

W dokumentach omawiających relacje dwustronne z początku lat osiemdziesiątych często pojawiał się wątek prosperity poprzedniej dekady. Politycy polscy pisali o latach regresu, jak o nagłym załamaniu świetnych stosunków polsko-austriackich. Podkreślano ich „rządowy charakter” kreowany poprzez częste wizyty najwyższych urzędników państwowych obydwu państw. Od roku 1983 systematycznie „odtworzano” poprawne relacje i dzięki Austrii przełamano izolację polityczną, w jakiej znalazła się Polska po wprowadzeniu stanu wojennego⁸⁵.

⁸⁴ *Rocznik Statystyczny Głównego Urzędu Statystycznego*, GUS, Warszawa 1986, s. 271.

⁸⁵ Początkowo dochodziło do wizyt parlamentarzystów, przedstawicieli wybranych mniej istotnych resortów czy artystów. Zintensyfikowano współpracę na poziomie społecznym – partnerstwo miast i wspólne uroczyste obchody „Dni Wiednia”. Sporym sukcesem zakończyła się jesienią 1984 roku IX Sesja Mieszanej Komisji ds. Współpracy Gospodarczej, Przemysłowej i Naukowo-Technicznej pod przewodnictwem wicepremiera Janusza Obodowskiego i wicekanclerza Norberta Stegera.

Kiedy wiosną 1983 SPÖ straciło absolutną większość, Kreisky odrzucił możliwość następnej kadencji na urządzie kanclerza. Kilka miesięcy później w Polsce skończył się formalnie stan wojenny (22 lipca 1983 roku). Pewien etap dwustronnych relacji austriacko-polskich również dobiegł końca. Zakończyła się osobista dyplomacja Kreisky'ego z dystansem obserwującego sprawy polskie i dbającego o przywrócenie wymiany gospodarczej. Dla socjaldemokratycznego polityka austriackiego Polska była ważnym krajem wschodnim, o dużym potencjale demograficznym i gospodarczym, z którym warto było współpracować pomimo tragicznej sytuacji, w jakiej się znalazł. Nie była to jednak współpraca za wszelką cenę, podobnie jak inne kraje demokratyczne Austria bojkotowała politycznie polskie władze komunistyczne i poszukiwała pośrednich dróg współpracy, czyniąc to z potrzeby realizacji własnych interesów narodowych.

Abstract

A Partner in Difficult Times. The Image of Austria in the Materials of the Ministry of Foreign Affairs of the Polish People's Republic in 1980–1983

The aim of this article is to show how the Fourth Department (Western Europe) of the Ministry of Foreign Affairs of the Polish People's Republic (PRL) assessed its relations with Austria in 1980–1983. This topic is analysed from the perspective of the existing research on Polish foreign policy and its relations with the West. The article mainly presents the Polish perspective of bilateral relations and efforts to restore good trade relations with Austria. Before martial law was introduced in the PRL, this neutral Western country had evidently favoured Polish affairs in the international arena. The contribution of Bruno Kreisky's personal diplomacy to the development of trade relations with the PRL is also taken into account. There is a thesis that Austria was one of the first countries in the West which renewed diplomatic relations with the PRL after their having been frozen in December 1981. In the light of the existing studies, such measures were first taken in 1984 in the so-called fraternal countries and in 1985 in Western countries. Materials taken into account in this analysis have not yet been published, and come from the archives of the Ministry of Foreign Affairs. In the Polish diplomatic documents from 1980–1983, Austria has the image of „a partner in difficult times”. Since 1970, the Austrian government under the leadership of Chancellor Bruno Kreisky was at first perceived exceptionally well in the PRL, compared to other Western countries. After the imposition of martial law, Vienna repeatedly confirmed its willingness to provide Poland with not just

humanitarian, but also diplomatic and economic support, refraining from making negative comments on Polish authorities on the international forum. Kreisky avoided sharp statements against Polish authorities, fearing the possible escalation of the conflict. He was convinced that the shift in power was not possible at that time and in that area. He judged negatively Western economic sanctions for two reasons. As he claimed, they struck only the society and common people, having no impact on the decisions of Polish politicians; on the other hand, they threatened the interests of Austria, which was inclined to import Polish raw materials and repay the existing financial obligations. Shortly after the exchange of correspondence on the circumstances of the martial law, the Austrian side, through the Embassy in Vienna, offered to re-establish correct relations. They excluded the possibility of conducting official state visits until the lifting of martial law; however, in April 1983, the first working group meeting with Otto von Bauer, the Deputy Secretary General of the Ministry of Foreign Affairs of Austria, was arranged in Vienna. This event was treated as an example to follow in the other diplomatic posts of the Fourth Department.